

Dávidházi Péter

MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya

Megnyitó**Tisztelt Kollégák, kedves Vendégeink!**

Az MTA Közoktatási Elnöki Bizottsága nevében szeretettel köszöntök mindenkit konferenciánkon, amelynek a *Kötelező olvasmányok és új olvasási módok a digitális fordulat korában* címet adtuk. Nem túlzás, hogy az utóbbi évtizedekben elkezdődött és még javában zajló digitális fordulat egyenesen a könyvnyomtatás feltalálásához mérhető jelentőségű történelmi esemény. Sokunk szűkebb szakmája, az irodalomtudomány már számos itthoni műhelyében kísérletezik, hogy megpróbálja a legtöbbet kihozni az új technika kínálta módszertani lehetőségekből, ugyanakkor a felfedezések hasznosítása közben átmenteni mindazokat az sajátos értékeit, amelyekről nem mondhatna le önfeladás nélkül. Ugyanígy vizsgálják már világszerte a bölcsészettudományok képviselői a létrejövő új publikációs kultúra sajátosságait, egyrészt hogy ők is részesülhessenek a paradigmaváltás remélt áldásaiból, másrészt éberrel ügyelve, nehogy pusztán technikai érdekek szabják meg a rohamos fejlődés további irányát (vö. Codignola, 2014). Lényegében az irodalom tanáraiaként is hasonlóképpen kettős feladattal kell szembenéznünk.

Mielőtt dióhéjban összefoglalnám összegyűjtöttem közelebbi célját, két levélrészletet szeretnék felolvasni, két irodalomtanár kollégánktól. Az elsőből hosszabban idézek, mert rendkívül szép és érdekes, a magyar irodalom tanításának egyik legizgalmasabb dokumentuma. Szerzőjét illetően félve említem a kolléga szót, mert legföljebb úgy tekinthetem magam a kollégájának, ahogy az egyszeri kisegér pislogott fel az elefántra, miközben büszkén nyugtázta, hogy a hidon mellészegődve immár együtt hogyan dübörögnek. A nagykőrösi gimnázium hajdani tanáráról, bizonyos Arany Jánosról van szó, aki az 1850-es években magyart, latint és néha görögöt tanított, összesen heti 17 órában, és egyéb iskolai feladatai mellett kéthetente 120–140 dolgozatot javított ki, megpróbálva egyenként negyedóra alatt végezni velük, ami azonban gyakran jóval többet kívánt s végül az alváásra is alig hagyott időt (vö. Arany János Tompa Mihályhoz, 1858. november 28.: Arany, 2004, 251.). Nevezetes levelét Lévy Józsefnek írta, akiről ma már szinte csak magyartanárok tudják, hogy akkoriban neves költőnek számított, s hogy az ő *Mikes* című verséből származik a szállóigévé vált sor: „Egyedül hallgatom tenger mormolását”. 1858-ban a miskolci gimnáziumban tanított magyart és latint, saját bevallása szerint nem sok sikerrel, s február 21-én kelt levelében épp ezért kérdezte Aranyt, hogy odaát milyen módszerrel tanítja ugyanezeket. Arany kollegiális és baráti sietséggel, 24-én válaszolt, mégpedig úgy, mintha a mi konferenciánkra írta volna, egyenesen nekünk, olyan módszertani problémákat érintve benne, amelyek mindmáig tanulással szolgálnak, sőt új kihívásaink közepette manapság még időszerűbbek, gimnáziumban és egyetemen egyaránt.

„Kérdéseidet a mi illeti: a magyar nyelvet tanítom a 4 felső osztályban. Az ötödikben verstant és iránytant gyakorolnak. Semmi §-ok, semmi szabály nem taníttatik. Veszem az olvasókönyvet: egyik órán (két óra egy héten) verset, másikon prózát olvasok. A vers olvasáskor figyelmeztünk a formára: mérték, rim, versalakok mind

így gyakoroltatnak be. A mértékes versek begyakorlása tekintetéből egyet-egyét minden (az olv. könyvben előforduló) alakból könyvnelkülöznek is. Így jobban megragad. Fenszóval scandálják az osztály előtt. De hogy szajkó beszédhez ne szokjanak: ugyanazon darabot szavalva is felmondják. – Különben 2 hetenkint szaval is 3-4 fiú, általa választott, de nekem előre bemutatott darabot. Szinte két hetenkint irnak otthon. Versre is adok fel tárgyat, buzdítom őket, de nem kényszerítek senkit, hogy verset írjon. Nem akarom bottal verni ki belőlök az isteni lángot. Nehány így is akad, és legalább a formákat ügyesen kezeli. Prósai felolvasáskor eleinte a mondat és körmondatok összefüggését veszem bonczkés alá. Ez a helyesség. Aztán jó az ékesség. Tropusok, figurák, a mint valmelyik előfordul, figyelem tárgyai lesznek. ez utóbbi a költői felolvasásnál is történik. – Szóval metricai és stilisztikai fejtegetés, szavalás, házi dolgozatok (a nagyobb rész prózában ír) – ez nálunk az V. oszt. köre.

A VI osztályban három órám lévén, kettőt irodalom történetnek, egyet szavalás, felolvasás, munkavisszaadás – stb-nek – szentelek. Éspedig ez osztályban, előre bocsátva az ir. tört. felosztását, a legújabb kort (1772) kezdjük. Ez könnyebb a gyerekeknek, mint a zumtuchel, vonzóbb is. Magolnivaló könyv, kézirat, itt sincs. Olvasókönyv Lonkai II. – Rosz ugyan, tele pápistasággal, de nincs jobb. Elolvasatván az írók életrajzát: felkérdem, ki mit tartott meg emlékezetében? – Aztán megint felkérdem más órán. Azzal nem törődöm, ha nem tudja két, vagy három évig járt-e valaki iskolába, csak a főbb momentumokra, az irodalmilag is fontosakra szorítkozom. Kivonatot készítették az olvasottak és hallottakból magok által. Természetesen, az irodalmi állapotok általános rajzát, mi a könyvben nincs, kiegészítem szóval. Aztán minden íróból példát olvasunk. A nevezetesebb könyveket, ha szerét tehetem, eredetiben is felviszem s megmutatom. Sokat tesz a fiúra az, ha látja formáját, kötését, czimlapját legalább, valamely régiebb munkának. Ily módon a VI osztály keresztül megy a legújabb koron, – a forradalomig. – Censeáлом pedig őket összevissza tett kérdések, majd egyes írók működési körének felkérdése által.

A VII osztályra marad az ó, közép és újkor. Pár ivnyi rövid extractust adok kezökbe, hogy az összefüggést lássák, s fel tudják mondani. De a súlypont itt is a felolvasásokra esik. Begyakorlom a régi nyelvbe, a zumtucheltől kezdve, a mohácsi vészig. Zrinyiből bőven olvastatok, fejtegetve mindig. Munka, szavalás itt is foly. Hetenként van 3 óra. – K[ézi]K[önyv]. Lehet Lonkai I., de örömeoseb adom kezökbe Toldi Példatárát.” (Arany János Lévay Józsefhez, 1858. február 24.: Arany, 2004. 159-160., az idézett részlethez tartozó magyarázatok: 751.)

Figyeljük meg, hogy Aranynak esze ágában sincs a „zumtuchel”, vagyis a diákok számára már segítséggel is nehezen érthető *Halotti beszéd* kihagyása a tananyagból. Legfőljebb azon gondolkozik, hogy mikor kerüljön sorra, s hogy milyen alpművek felolvasása által ismerkedjenek meg a régi magyar nyelvvel és hogyan szerezzenek gyakorlatot benne. Rendkívül tanulságos, hogy a gimnáziumi osztályok különböző szintjéhez igazodva bátran megbontja az irodalomtörténeti időrendet, vagyis hatodikban a legújabb korról, azaz Toldy felosztást követve 1772-től kezd az irodalom tanítását, majd hetedikben visszamegy az ókorba és onnan halad a középkoron át az újkorig. A digitális fordulat korában különösen megszívlelendő, hogy észreveszi a műveket hordozó könyvek anyagságának inspiráló erejét: felvisz egy-két régebbi példányt bemutatni diákjainak. (Megtehetette, mert a nagykőrösi gimnáziumnak kiváló könyvtára volt, maga is sokat kölcsönzött onnan, a tanításhoz és tudományos munkájához egyaránt.) Végül érdemes megfigyelni, hogy a házi feladatok közt mindig akadt versírásra és műfordításra ösztönző is, nem kötelező jelleggel, de választhatóan, így nem csupán az irodalomról lehetett nála tanulni, hanem meg lehetett próbálni a gyakorlatban is, s aki megtegte, számíthatott a gondosan elolvasott

próbálkozás mellé és alá jegyzett gyöngybetűs kommentárok megtisztelő komolyságára és szakszerűségére (vö. Dávidházi, 2017).

A másik levelet egy mai kollégánk írta, Hász-Fehér Katalin, irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem docense, akinek *A mediális fordulat az irodalomtörténetben* című korábbi tanulmánya (Hász-Fehér, 2006) részben már a mostani konferenciánk témájával foglalkozott, és nemrég éppen Arany János széljegyzeteinek hatalmas gyűjteményét rendezte sajtó alá az új kritikai kiadás első köteteként. Úgy érzem, üzenetének szintén itt, a tanácskozásunk elején van a helye, mert a digitális fordulat egyik alapkérdésével toldja meg mindazt, amiről nagy tanár-elődünk beszélt.

„A mai konferencián azt javasoltam volna, ha sikerült volna ott lennem, hogy az *olvasás* fogalmának differenciáltabb értelmezésére jöjjön létre valamiféle kutatócsoport, akár az MTA védőszárnyai alatt. Úgy láttam az előadások címéből, hogy eltérő olvasásfogalommal dolgoznak. Azt is régóta keresem, hogy milyen elméleti vagy gyakorlati felmérésekre hivatkoznak azok, akik az általános, középiskolai, vagy felsőoktatási intézményekben az olvasmányok csökkentését, átalakítását, a történeti anyag elhagyását szorgalmazzák, de nem találtam ilyent. (Szegeden például most csökkentették le a magyar tanszéken drasztikusan az irodalomtörténeti órák számát, éppen arra hivatkozva, hogy a hallgatókat nem érdekli.) Az, amit mi csináltunk a hallgatókkal az órákon, csak gyenge próbálkozás, mégis tanulságos, ebből gondolnám, hogy egy komolyabb, kognitív alapú, kidolgozott módszertanú felmérés, kutatás, összedolgozás nagyon hasznos lenne. A digitális olvasás során például nincs belső vizualizáció, nem érzékelik a hallgatók a kompozíciós tényezőket és az átvitt jelentést, nincs kontextustudat, kizárólag a litterális olvasat működik, az is csak parciálisan, illetve szakaszosan (egy-egy szövegszűzre kiterjedően).”

Persze maga a konferencia és nyomában a további kutatás hivatott eldönteni, hogy a digitális eszközökről történő olvasás vajon csakugyan mindig így és ennyire beszűkíti-e az érzékelhető kompozíciós teret, de a problémafelvetés okvetlenül vizsgálatot érdemel. Fontos megtudnunk, hogy aki például mobiltelefonról olvas egy művet, az vajon ugyanazt az élményt kapja-e, mint aki könyvből olvassa, vagy mennyiben más, illetve hogy az új olvasási módok milyen új lehetőségeket is kínálnak, s hogy mindezek miatt a középiskolai oktatásban a tanárnak van-e tennivalója. Ez persze csak egy az ilyen típusú kérdéscsoportok közül, de ízelítő abból, hogy a digitális fordulat nyomán mennyire nem vehetjük magától értetődőnek az eddig bevált módszerek változatlan érvényességét.

Konferenciánk műfaja elsősorban *brainstorming*, vagyis kísérletező együttgondolkodás, mert ez felel meg leginkább a jelenlegi fejlődési stádiumnak, amelyben a mindannyiunkat érintő, nagy horderejű digitális fordulat még le sem zárult, így egyelőre a vele járó paradigmaváltás tényezőit sem láthatjuk elég tisztán. Bár a konferenciát az MTA Közoktatási Elnöki Bizottsága és a Magyar tanárok Egyesülete együtt szervezte, résztvevőit igyekeztünk úgy válogatni, hogy e két testületen túlról is minél többféle szakma képviselve legyen, minél többféle nézőpont és világszemlélet, minél több nemzedék. Van köztünk költő, író, műfordító, irodalomtörténész, folyóiratszerkesztő, középiskolai tanár, tanárjelölteket felkészítő vezetőtanár, egyetemi oktató, egykori országgyűlési képviselő. Sok vonatkozásban egymással is szenvedélyesen vitázni szoktak, de közös bennük, hogy szívügyük az irodalom tanítása és mindig hajlandók odafigyelni egymás véleményére. Merem remélni, hogy konferenciánk előszóban, majd nyomtatásban is erre mutat példát.

Irodalom

Arany János (2004). Összes művei. Szerk. Korompay H. János. XVII. *Arany János levelezése (1857–1861)*. S. a. r. Korompay H. János. Budapest: Akadémiai.

Codignola, L. (2014). Too Much of a Good Thing? Or, a Historian Swamped by the Web. In Dávidházi, Péter (szerk.), *New Publication Cultures in the Humanities: Exploring the Paradigm Shift*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 63-87. DOI: [10.1515/9789048519712-005](https://doi.org/10.1515/9789048519712-005)

Dávidházi Péter (2017). „Ez már nagyon merész inversió”. Arany János poétai osztálya és az emberség iskolája. In Dávidházi Péter & Kelevéz Ágnes (szerk.), *A tudós elhagyott terepén. Tanulmányok Poszler György emlékére*. Budapest: reciti. 135–147.

Hász-Fehér Katalin (2006). A mediális fordulat az irodalomtörténetben. In uő (szerk.), *A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*. Szeged: Tiszatáj Alapítvány. 7-15.